

■
Şeyh Abdullah Salâhaddîn-İ Uşşâkî,
Şeyh Abdurrahmân Sâmi-Yi Uşşâkî,
Tuhfetü'l-Uşşâkiyye (Uşşâkî Sâliklerinin Âdâbı),
Haz.: Mahmud Erol Kılıç, Sufi Kitap, İstanbul 2016.

Arş. Gör.

BÜŞRA BETÜL PUNAR

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi.

Tasavvuf literatüründe “âdâbü'l-mürîdîn” türündeki eserler tasavvuf yolunu tutan sâliklerin uyması gereken âdâb, erkân ve usulü konu edinmektedir. Bu türün ilk müstakil örnekleri Haris el-Muhasibi (v. 243/857), Yahyâ b. Muâz (v. 258/872), Hakîm et-Tirmizî (v. 285/898) gibi ilk dönem sufileri tarafından telif edilmiştir. Tasavvuf tarihinde “tarikatar dönemi” olarak adlandırılan döneme kadar kaleme alınan âdâb kitaplarında nefsin ve kalbin sıfatları, murakabe ve uzlette dikkat edilmesi gereken hususlar, farz ve nafile namazların ardından okunacak dua ve zikirler gibi konular işlenirken; “tarikatar dönemi”ne gelindiğinde tekkelerde uyulması gereken kurallar, tarikatarların kendi müritlerine has olan zikir ve ibadet şekilleri gibi konular ilgili türün konuları arasına dahil edilmiştir.

Prof. Dr. Mahmud Erol KILIÇ tarafından yayına hazırlanan

Tuhfetü'l-uşşâkiyye isimli eserde de Uşşâkiyye tarikatı âdâbı ve erkânı konu edilmektedir. Eser, Şeyh Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî Efendi'nin *Risâle-i usûl ü evrâd-ı uşşâkiyye* isimli risalesi ile bu risalenin Şeyh Abdurrahman Sâmî Efendi tarafından, bir takım ilavelerle, tercüme edilmiş hali olan *Tuhfetü'l-uşşâkiyye* risalesinden müteşekkildir. Eserin sadece Sâmî Efendi metnini içeren 1998 tarihli *Tuhfetü'l-uşşâkiyye (Uşşâkî Sâliklerinin Âdâbı)* adıyla yayınlanan ilk baskısından farklı olarak, son baskıda Salâhî Efendi metnine yer verilmiştir.

Halvetiyye-Ahmediyye tarikatının bir kolu olarak Hüsâmeddin Uşşâkî'ye (v. 1001/1593) nisbet edilen Uşşâkiyye tarikatının günümüze intikalinde önemli bir yeri olan, Salâhî Efendi nâmıyla meşhur, Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî Efendi (v. 1197/1783) tarikatın üçüncü pîri kabul edilmektedir. Salâhî Efendi, Uşşâkî âdâbı hakkındaki *Risâle-i usûl ü evrâd-ı uşşâkiyye* isimli risaleyi önce Arapça, daha sonra da Osmanlı Türkçesiyle telif etmiştir.

Salâhî Efendi, *Risâle-i usûl ü evrâd-ı uşşâkiyye* risalesine besmeleyle birlikte “İnsan için çalıştığından başka bir şeyi yoktur.” (Necm 53/39) ayeti ve salavatla giriş yapmış, altına “İşbu risâle-i şerîf, tarik-i Uşşâkî fukarasının usûl ve âdâbları ve vaktinde evrâdlarını beyan eder.” kaydını düşmüştür (s. 17). Risale “Usûl-i Sabah, Tarîk Evrâdı, Âdâb-ı Öğle, Âdâb-ı İkinci, Âdâb-ı Akşam, Âdâb-ı Yatsı ve Usûl-i Kebîr Âdâbı” bölümlerinden oluşmaktadır. Vakitlerle ilgili âdâb bölümlerinde, müridin sabah namazından başlayarak teheccüd vaktine değin, bir gün boyunca okuması gereken dua ve zikirler açıklanmakta, “Tarîk Evrâdı” bahsinde müridin sabah namazını kıldıktan sonra işrak vakti içinde yapması gereken tarikat evrâdı telkin edilmektedir. “Usûl-i Kebîr Âdâbı” bahsinde Uşşâkî müridânının cemaat halinde icrâ ettikleri zikrin icrâ şekli açıklanarak, bununla risale tamamlanmıştır.

Salâhî Efendi'den yaklaşık bir buçuk asır sonra, son dönem Uşşâkî meşâyihinden Abdurrahman Sâmî Efendi (v. 1934) bir takım ilâvelerle birlikte Salâhî Efendi risalesini yeniden Osmanlı Türkçesine aktarmıştır. Kitabın ikinci ve hacim itibariyle büyük bölümünü ihtiva eden kısmında, Sâmî Efendi'nin bu metni yer almaktadır. Bir mukaddime ve dört bölümden müteşekkil olan Sâmî Efendi risalesinde, birinci bölüm Uşşâkî sâlikleri için farz namazlara dair usul ve âdâbı açıklayan yedi

fasıldan oluşmaktadır. Bu bölümde -Salahî Efendi metninden farklı olarak- hamd ve namaz akabindeki tesbihler için ayrı fasıllar açılmıştır. Bu bölümden sonraki ifadelerin büyük bir kısmı Salâhî Efendi metninde yer almayan konuları ihtivâ etmektedir. İkinci bölümde Uşşâkî olup-olmaması ayırt edilmeksizin bütün tarikat mensupları için lazım olan nafîle namazların usûl ve âdâbı konu edinilmiştir. Üçüncü bölüm “Hâtîme” olarak adlandırılarak yine bütün tarikat sâlikleri için lazım olan muhtelif meselelere değinilmiş; sofrâ, uyku, ziyaret âdâbından mürşide karşı uyulması gereken âdâba, velâyet dereceleri, tevhid mertebelerinden seccâdenişinlik ve şeyhlik icazetine kadar elli dokuz farklı konu işlenmiştir. Abdurrahman Sâmî Efendi, metnin son bölümünü “Tetimme” olarak adlandırmış, bu bölümde “Tâc-ı şerif”, “Şeyh”, “Post”, “Devrân” kelimelerinin remizleri ve sırları; “Mürşid-i Kâmil’in Vasıfları”, “Vahdet-i Vücûd Etmek Nedir?”, “Vahdet-i Vücûdu Anlamada Düşülen Hatalar” ve “Vahdet-i Vücûd’un Sırları” konularına değinmiştir. “Vahdet-i Vücûd Etmek Nedir?” ve “Vahdet-i Vücûdu Anlamada Düşülen Hatalar” fasıllarında, diğer fasıllarda tercih edilen düz anlatımdan farklı olarak, gerekli yerlerde soru-cevap üslubu kullanılarak anlatım kuvvetlendirilmektedir. Risalenin son faslı olan “Vahdet-i Vücûd’un Sırları” bahsi Salâhî Efendi’nin “*Halvetî, Bayramî ve Sâdî, Rıfâî, Kâdirî/ Nakşibendî, Mevlevî ve Gülşenî, Uşşâkî*” beyitine (s. 158) Sâmî Efendi’nin yaptığı şerh kabilinden şu beyitlerle metin sonlandırılmıştır:

*Halvetîyem kesretim vahdet ile pinhân olur
 Celvetîyem vahdetin kesret ile ummân olur
 Kâdirîyem sırr-ı kudret sırrıma eyler zuhur
 Nakşibendem nakş-ı kalbim “külle yevmin” şân olur
 Şâzelîyem kim harîm-i Hazret’in seyyâriyem
 Bedevîyem sırr-ı Hazret sırrıma feyzân olur
 Hem Rıfâîyem bana semm-i nüfûs etmez eser
 Sırr-ı Sâdîyem saadet rûh u kalbe kân olur
 Câmi-i Bektâşem dilimde on iki seyrân olur
 Sünbülîyem sünbülîstân-ı hakikatdir dilim
 Sırr-ı Şâhânem ki cezb-i Hakk’a dil mestân olur
 Mevlevîyem kim külâh-ı istikâmet lâbisem*

*Ravzâ-i hadrâ-yı dil,dil-besteye atşân olur
 Hatem-i esmâ merkez-i sîrem Bektâşî velî
 Gülşen-i Vâhid-i Ehâd cemi Samed burhân olur
 Behcetiyem cümle fark kâbına kavs olmuşam
 Lâ-mekân Sultânın aşkında dil nâlân olur
 Almuşım bu nisbeti şeyhim Şücâaddin'den
 Nisbet-i kudsiyyesi mecmuâ-i pîrân olur
 Cümle pîrân sırrım Sâmî-yi Niyâzi bir bilüp
 Pîr-i Uşşâkî'de bul aşkı, bulan hayrân olur (s. 158-159).*

Eserde Sâmî Efendi metniyle ilgili kısımdan sonra, -ilk baskıdan farklı olarak- “Uşşâkî Tarikatı Müntesipleri İçin Günlük Program” başlıklı tek sayfalık Arapça bir metne yer verilmiştir. Metinde Uşşâkî müridinin teheccüd vaktinde yapacağı zikir ve dualarla ilgili açıklamaları yer almaktadır. Bu Arapça metnin kaynağı hususunda dipnota yer verilmemiş olup, eserin diğer sayfalarında metin içeriğiyle ilgili bir tercüme de rastlanılmamaktadır.

Sâlâhî Efendi metniyle, Sâmî Efendi metninin ilk iki bölümünde sade ve anlaşılır ifadeler kullanılırken; Sâmî Efendi metninin üçüncü ve özellikle de son bölümünde, belki de işlenen konuların felsefileşmesi sebebiyle, anlatım dil ve üslup bakımından ağırlaşmaktadır.

Eserin muhtelif sayfalarında yer alan anlatımlar, “*Tuhfetü'l-uşşâkiyye* isminin Salâhî Efendi tarafından mı, yoksa Sâmî Efendi tarafından mı konulduğu” hususunda bir soru işareti uyandırabilmektedir. Eserin arka kapağındaki tanıtım yazısında geçen “... Abdurrahmân Sâmî Efendi'nin aynı eseri genişleterek tercüme ettiği *Tuhfetü'l-uşşâkiyye* adlı risâlelerini içeren...” ifadesi ile Sâmî Efendi metnindeki mukaddimenin son kısmında yer alan “Bu mukaddimededen sonra, burada tahrîr ve tasmim olunan tafsilat, Tarîkat-ı Aliyye-yi Uşşâkiyye sâlikleri için *Tuhfetü'l-uşşâkîn* [Aşıklara Hediyeler] adıyla adlandırıldığı ve Uşşâkî usullerine, tarikat âdâb ve erkânına dair esaslardan ibaret olan kitabımdır ki iki bölüm, bir hâtîme [ve bir de tetimme]den müteşekkildir.” ifadelerinden (s. 38) “*Tuhfetü'l-uşşâkiyye*” isminin Abdurrahmân Sâmî Efendi'ye nisbet edildiği anlamı çıkarılmaktadır. Öte taraftan, eserin 1998 tarihli baskısında Sâmî Efendi metninin başında, “*Ecille-i Meşâyih-ı Tarîk-i Uşşâkiyye'den Salâhaddîn-i Uşşâkî*

Hazretlerinin Âdâb-ı Tarîkat-ı uşşâkiyye risâlesinin tercümesidir.”⁹² ifadesi yer almakta; bu ifadenin yeni baskıda şöyle bir değişikliğe uğradığı görülmektedir: “Hazret-i Pîr Hüsameddin-i Uşşâkî (kuddise sirruhû) hazretlerine mensup olan Tarîkat-ı Aliyye-i Uşşâkiyye'nin usûl ü âdâbı beyanındadır. Ecille-i Meşâyih-ı Tarikat-ı Uşşâkiyye'den mazhar-ı feyz-i Pîr eş-Şeyh Abdullah Salahaddin Uşşâkî Hazretlerinin Tuhfetü'l-uşşâkîn eserinin tercümesidir.” (s. 37).⁹³ Bu alıntılarda ve Salâhî Efendi hakkında yapılan kaynak taramalarında, risaleyle ilgili mezkûr isimlendirme Salâhî Efendi'ye nisbet edilmektedir.

Uşşâkî literatüründe önemli bir yeri haiz olan *Tuhfetü'l-uşşâkiyye* risalesi, tanıtımını yapmaya çalıştığımız bu baskısıyla Tasavvuf araştırmacılarına, özellikle de Uşşâkiyye ilgililerine önemli bir kaynak olarak raflarda yerini almıştır. Baskıda iki metne de yer verilmiş olması, okuyucuya metinleri karşılaştırma ve Sâmi Efendi'nin metinde ne gibi tasarruflarda bulunduğunu görme fırsatı vermesi bakımından önem arz etmektedir.

⁹² Şeyh Abdullâh Salâhaddîn-i Uşşâkî – Şeyh Abdurrahmân Sâmi-yi Uşşâkî, *Uşşâkî Sâliklerinin Âdâbı (Tuhfetü'l-uşşâkiyye)*, haz. Mahmud Erol Kılıç, Âsitâne-i Uşşâkî Neşriyâtı, İstanbul: 1998, s.13.

⁹³ Bu ifâdede geçen isimlendirmede “Uşşâkiyye” değil de, “Uşşâkîn” lafzının kullanılması dikkat çeken bir başka husustur.